

۱- درباره پیشینه مغولان شرحی بنویسید؟

۲- علت لشکرکشیهای مغولان به اطراف خود چه بود؟

۳- چرا هجوم مغولان به ایران فاقد ماهیت فکری بود؟

درس ۱۱ حکومت، جامعه و اقتصاد در عصر مغول - تیموری

هجوم مغولان به ایران در ابتدای قرن هفتم هجری، آغازگر دوران جدیدی در تاریخ ایران و جهان اسلام بود و پیامدهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مهمی داشت که منجر به تغییر و تحولاتی شد. در این درس شما با بررسی شواهد و مدارک تاریخی، علل و نتایج تغییر و تحولات دوران مغول - تیموری را شناسایی و تحلیل خواهید کرد.

بحث و گفت‌وگو

با راهنمایی دبیر در این باره بحث و گفت‌وگو کنید: چه عواملی باعث شد جامعه و فرهنگ ایرانی، دوران وحشتناک هجوم ویرانگر مغولان و تیمور را پشت سر بگذارد و خود را بازسازی کند؟

الف) اوضاع سیاسی

۱- هجوم مغولان به ایران

مغول‌ها، دسته‌هایی از قبایل زردپوست بودند که در پی اقدامات سیاسی، نظامی و حقوقی چنگیز (تموچین) متحد و قدرتمند شدند. شرایط نامساعد طبیعی، پاسخ‌گوی نیازهای اقتصادی آنها نبود و در نتیجه برای تأمین معاش خود به جنگ و هجوم به سرزمین‌های دیگر روی آوردند. بیشتر اقوامی که زیر فرمان چنگیز بودند، از نظر فرهنگی و تمدنی، دارای پیشینه مهمی نبودند و به شهر و شهرنشینی نیز توجهی نداشتند. بنابراین، هجوم آنها به سرزمین ایران، فاقد ماهیت فکری و فرهنگی بود و نتایج زیان‌باری داشت. ۳

پرسش)

سیاسی و درگیری حکومت خوارزمشاهی با خلافت عباسی، از یک سو موجب تفرقه و تضعیف قدرت جهان اسلام شد و از سوی دیگر سبب گردید که سلطان محمد خوارزمشاه از تهدیدات قدرت نوظهور مغول‌ها غافل بماند. در چنین شرایطی بود که چنگیز خان مغول به بهانه کشتار بازرگانان اعزامی خود در شهر مرزی اترار، فرمان هجوم به ایران را صادر کرد. این هجوم با کشتار جمعیت، ویرانی شهرها، اسارت صنعت‌گران و هنرمندان، مهاجرت مردم، زوال اقتصاد کشاورزی و تعطیلی مراکز علمی و آموزشی در بخش وسیعی از ایران همراه بود و باعث نابسامانی اوضاع آن مناطق شد. **پرسش** ۱) سال بعد، موج دیگری از حملات مغول‌ها به فرماندهی هولاکو خان، نوه چنگیزخان صورت گرفت و به تأسیس حکومت ایلخانان انجامید (۶۵۴ق).

۴- ایلخان به چه معناست؟ حکومت ایلخانی چه حکومتی بود؟

۵- هلاکو در زمان کدام فرمانروای مغولی و چرا به ایران حمله کرد؟

۶- اقدامات هولاکو را بنویسید؟

۷- نبرد عین جالوت میان چه کسانی بود؟

۲- ایران در عهد ایلخانان

۴) ایلخان به معنای «خان تابع» است و حکومت ایلخانی یا ایلخانان به حکومتی گفته می‌شود که پس از تسلط مغولان بر ایران به دست هولاکو خان نوه چنگیز خان تشکیل شد. ۵) او در زمان فرمانروایی برادرش منگوقاآن، به منظور نظم بخشیدن به قلمرو متصرفی مغول و گسترش فتوحات در غرب آسیا، به ایران لشکرکشی کرد.

۶) کرد (۶۵۰ق) هولاکو، نخست قدرت اسماعیلیان را با گشودن قلعه‌های مستحکم آنان از بین برد. او سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه عباسی، به حکومت خاندان بنی‌عباس پایان داد. ۷) (۶۵۶ق) مغولان پس از فتح بغداد، به شام یورش بردند، اما در عین جالوت از سپاه حکومت مملوکان مصر شکست خوردند و از ادامه پیشروی بازماندند. ۷)

فکر کنیم و پاسخ دهیم

یکی از نتایج مهم لشکرکشی هولاکو خان، فتح بغداد و برانداختن خلافت عباسیان بود (۶۵۶ق). به نظر شما این رویداد از نظر سیاسی و مذهبی چه آثار و پیامدهایی برای ایران داشت؟

در سراسر دوره حاکمیت ایلخانان (۶۵۴-۷۳۶ق) وضعیت یکسان و یکنواختی وجود نداشت. دوره حاکمیت آنها را می‌توان به دوره نامسلمانی و دوره مسلمانی تقسیم کرد. در دوره نامسلمانی مغول، بزرگان ایرانی برای مهار خشونت و رفتارهای خودسرانه فاتحان مغول، تلاش‌های بسیار کردند. ۲ پرسش

۲ پرسش

هولاکو خان و همسرش دوقوزخاتون - صفحه‌ای از کتاب جامع التواریخ

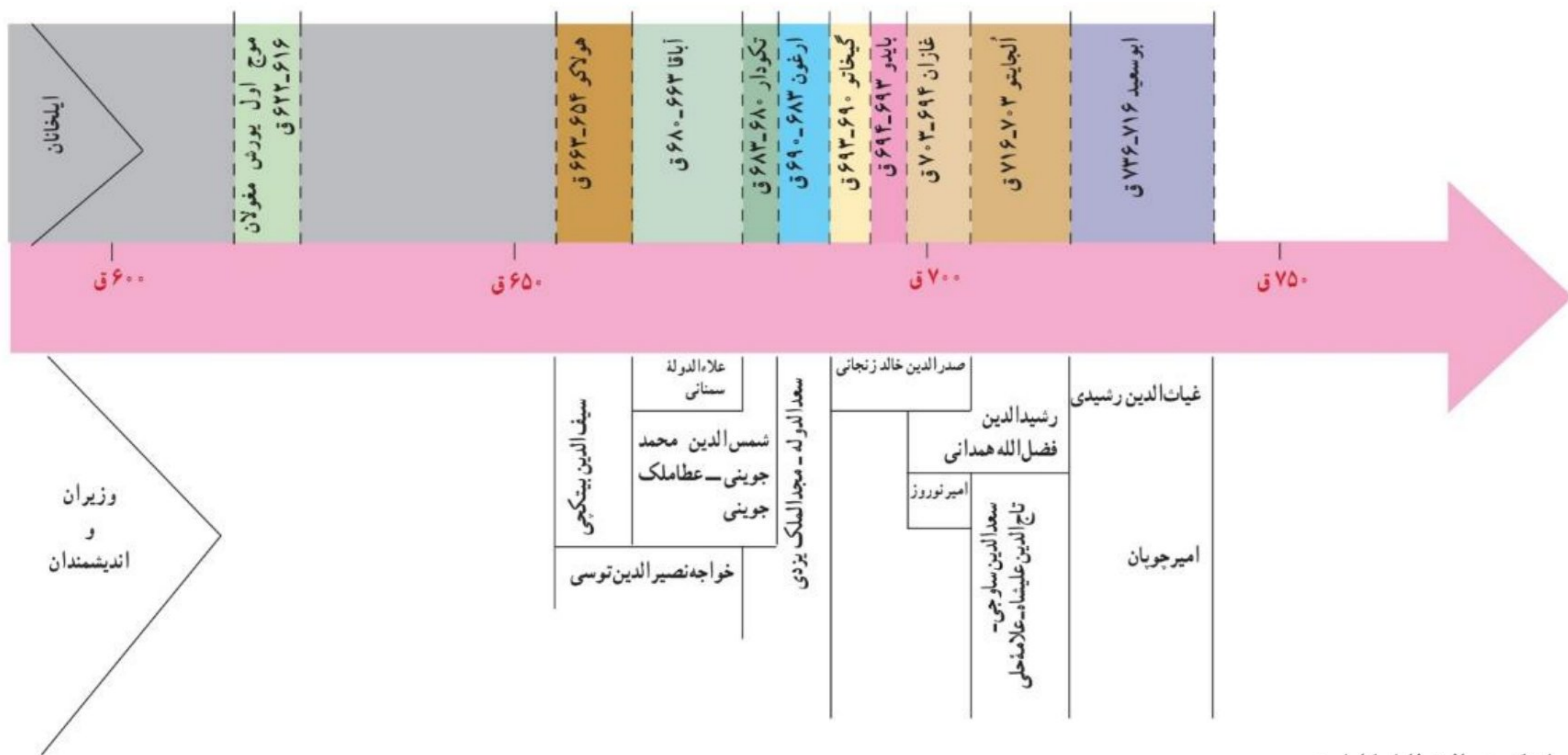
۸- ویژگی دوره مسلمانی ایلخانان را توضیح دهید؟

۹- اوضاع ایران پس از مرگ ابو سعید آخرین ایلخان مغول چگونه بود؟

قلمرو ایلخانان در زمان غازان خان

- ۸) دوره مسلمانی مغولها در ایران از زمان غازان شروع شد. ۹) با مسلمان شدن غازان (۶۹۴ق) و بسیاری از شاهزادگان و خوانین مغول، اسلام دین رسمی اعلام شد و در پرتو تلاش‌های رشیدالدین فضل‌الله همدانی، وزیر کاردان ایلخانان، اصلاحات گسترده‌ای در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و حقوقی انجام گرفت. ایران که با سقوط خلافت عباسی و تشکیل حکومت ایلخانی، به لحاظ جغرافیایی و سیاسی، وضعیت منسجم‌تری یافته بود، در عهد سلطنت غازان به استقلال و اقتدار بیشتری رسید.
- ۸) اُلجایتو جانشین غازان و پسرش ابوسعید نیز مسلمان بودند. ۹) مرگ ابوسعید، آخرین ایلخان مغول (۷۳۶ق)، آغازگر چهار دهه آشفتگی سیاسی و نابسامانی نسبی در اوضاع اقتصادی و اجتماعی ایران بود که تا زمان قدرت‌گیری تیمور ادامه یافت. در این دوره، علاوه بر خان‌زادگانی از خاندان چنگیز و سرداران مغول که بر سر کسب قدرت رقابت و درگیری داشتند، چندین حکومت محلی غیرمغولی نیز در مناطق مختلف ایران به وجود آمدند. حکومت‌های شیعه مذهب سربداران و سادات مرعشی مازندران و سلسله آل مظفر از جمله آنها بودند. ۹

لینک دریافت فایل کامل در

تلگرام @s-m73javad

واتساپ 09013874879

بیشتر بدانیم

قیام سربداران در سبزوار (بیهق)

در زمان ایلخانان، مسلمانان، اعم از شیعه و سنی، هماهنگی زیادی برای مقابله فکری و فرهنگی با مغول داشتند. این هماهنگی و وحدت، علاوه بر اینکه در اثبات برتری فرهنگ و مدنیت اسلامی مؤثر بود، در تعالی جایگاه مسلمانان در دنیای آن روز نیز تأثیر مناسبی داشت. در این زمان، شیعیان تحرک بیشتری داشتند و در زمینه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، علمی و فرهنگی به فعالیت پرداختند. نتیجه این فعالیت‌ها شکل‌گیری نهضت‌ها و حکومت‌های شیعی از قبیل سربداران بود.

در اواخر دوره ایلخانان، سرداران مغول در خراسان، ستمگری پیشه کردند. مردم سبزوار که پیرو مذهب شیعه بودند و تحت تأثیر فعالیت و تعالیم برخی مشایخ صوفی مبارز مانند شیخ خلیفه مازندرانی (د ۷۳۶ق) و شاگردش شیخ حسن جویری (د ۷۳۶ق) قرار داشتند، آماده مقابله با ظلم و بی‌عدالتی شدند. چون گستاخی و زیاده‌خواهی مأموران حکومت از حد گذشت، ساکنان روستای باشتین به رهبری دو تن از بزرگان آن دیار، با شعار «سر به دار می‌دهیم، تن به ذلت نمی‌دهیم»، قیام کردند و به سربداران معروف شدند. سربداران با شکست سپاه حاکم خراسان، بر سبزوار تسلط یافتند و تأسیس حکومت سربداری را اعلام کردند. آنان سپس با پیروزی بر حکام محلی، قلمرو خود را به نیشابور، بسطام، دامغان و سمنان گسترش دادند. سربداران، مدافع و مروج مذهب شیعه بودند و سرانجام توسط تیمور از بین رفتند.

۱۰- تیمور گورکانی در چه شرایطی بر ماورالنهر مسلط شد؟

۱۱- تیمور چگونه ایران را فتح کرد؟

۱۲- جانشین تیمور در ایران چه کسی بود؟

۱۳- وضعیت ایران پس از مرگ شاهرخ چگونه بود؟

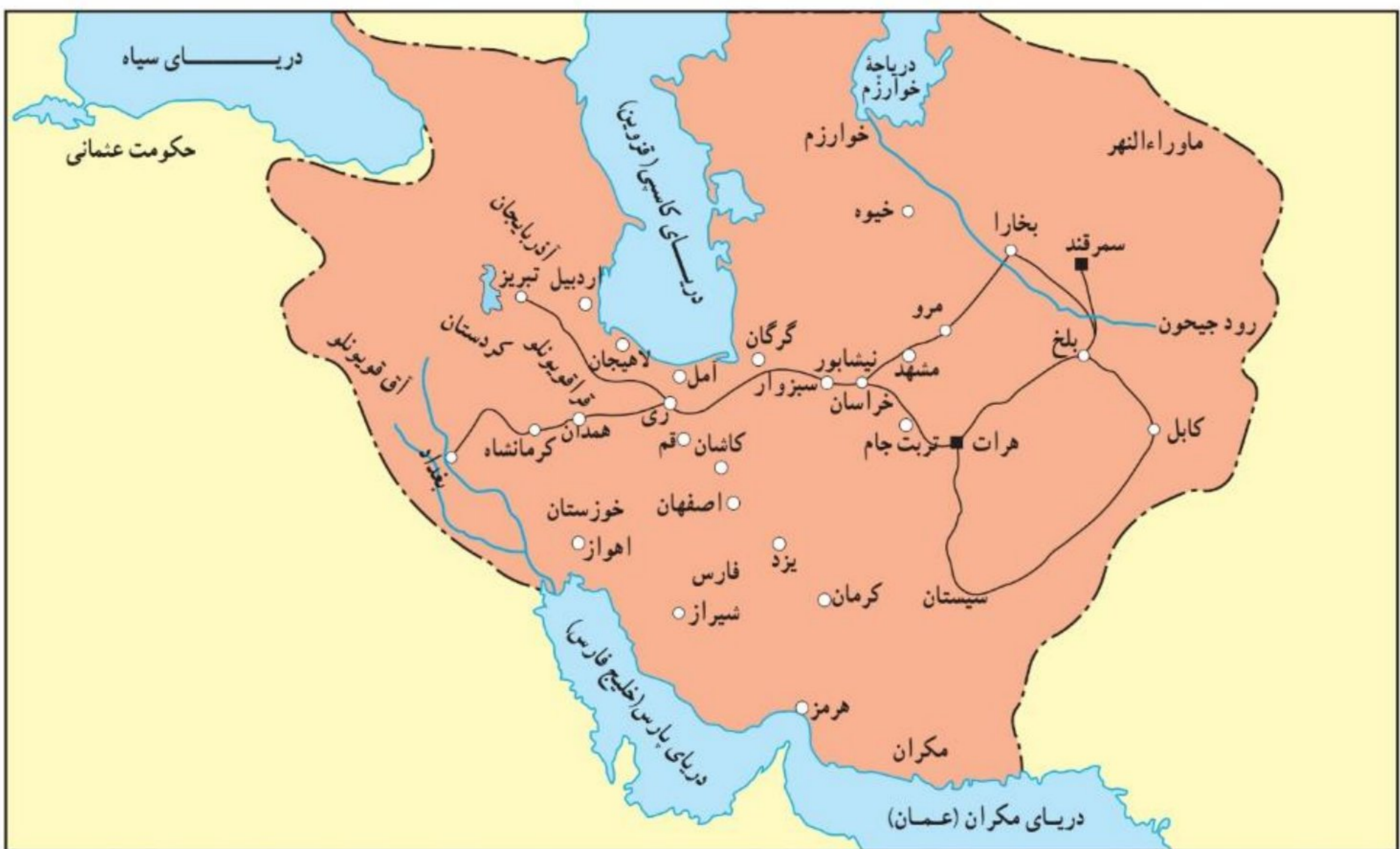
۱۴- حکومت تیموریان چگونه در ایران به پایان رسید؟

۱۵- موسس حکومت گورکانیان هند چه کسی بود؟

۳- ایران در عهد تیموریان

تیموری که بر مناطق مختلف حکومت می‌کردند، با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند. در چنین اوضاع و احوالی بود که دو اتحادیهٔ قبیله‌ای متشکل از ترکمانان به نام‌های قراقویونلو^{۱۳} و آق‌قویونلو^{۱۴} به ترتیب با پی‌افکندن حکومت‌هایی، نواحی غربی و مرکزی ایران را تصرف کردند و حکومت تیموریان به مناطق شرقی ایران محدود شد. حکومت نوادگان تیمور بر ایران، در اوایل قرن دهم هجری با به قدرت رسیدن صفویان در ایران و تسلط ازبکان بر ماوراءالنهر به پایان رسید^{۱۵}. مدتی بعد بابر، یکی از شاهزادگان تیموری، حکومتی را در هند بنیان گذاشت که به «گورکانیان هند» یا «مغولان کبیر» معروف شد.^{۱۴} ۱۵

^{۱۰} (تقریباً هم‌زمان با زوال حکومت ایلخانان در ایران، حاکمان مغولی ماوراءالنهر نیز رو به ضعف نهادند و رقابت و درگیری شدیدی میان سران و فرماندهان قبایل برای کسب قدرت به وجود آمد. در این میان، تیمور گورکانی بر رقیبان خود غلبه کرد و حکومت ماوراءالنهر را به دست گرفت^{۱۱} (۷۷۱ق). تیمور سپس در سه مرحله یورش که همچون هجوم مغول‌ها، با کشتار فراوان همراه بود، سرتاسر ایران را تحت سیطرهٔ خود درآورد^{۱۲} (پس از مرگ تیمور، شاهرخ، پسر و جانشین او بر سراسر ایران حکومت کرد (حک ۸۰۷-۸۵۰ق). بعد از مرگ شاهرخ، شاهزادگان^{۱۳} ۱۲

قلمرو تیموریان در زمان شاهرخ

۱- به معنای سیاه گوسفندان

۲- به معنای سفیدگوسفندان

۳ پرسش (ب) نظام اجتماعی و حقوقی

۱- شهر و شهرنشینی

(شهر و شهرنشینی در تمدن ایرانی، دارای پیشینه‌ای کهن و جایگاه و اهمیت والایی بود. با هجوم مغول به ایران، زندگی شهری برای مدتی دچار وقفه و افول شد؛ زیرا، از یک طرف در جریان حملات مغول‌ها شهرهای زیادی به ویژه شهرهای بزرگ و آباد در ماوراءالنهر و خراسان ویران شدند و عده زیادی از ساکنان آنها یا کشته شدند و یا به مناطق دیگری مهاجرت کردند. از طرف دیگر (۱۶) یاسا به عنوان مجموعه قوانینی که چنگیزخان تدوین کرده بود، به مغول‌ها توصیه می‌کرد که از شهر و شهرنشینی دوری گزینند. مغول‌ها حتی پس از تسخیر چین و ایران و تسلط بر شهرهای بزرگ و آباد، همچنان از شهر و شهرنشینی روی گردان بودند. از این رو، سپاهیان و دیگر

اعضای قبایل بیابانگردی که در زمان هجوم مغول‌ها و پس از آن به ایران آمدند، به اصول و قواعد زندگی یک‌جانشینی پایبند نبودند و شرایط را برای یک‌جانشینان دشوار و غیرقابل تحمل می‌کردند. با این حال، پس از استقرار حکومت ایلخانی و در پی تلاش‌های دیوان‌سالاران و فرهیختگان ایرانی برای مهار رفتار غیرمدنی مغول‌ها، به تدریج شهر و شهرنشینی رونق یافت. این روند، پس از مسلمان شدن مغول‌ها و اصلاحاتی که توسط ایلخان غازان برای بازسازی ویرانی‌ها انجام شد، سرعت بیشتری گرفت و شهرک‌ها و شهرهای جدیدی مانند شهرک رشیدیه و ربع (ایوان، عمارت) رشیدی، شام (سنب) غازان و شهر سلطانیه، پایتخت آخرین ایلخانان، ساخته شدند. در آن زمان، رشد نسبی تجارت و دیگر فعالیت‌های اقتصادی، به احیای شهرنشینی کمک کرد.)

۳ پرسش

آرامگاه تیمور - سمرقند

(۱۷) شهر و شهرنشینی در عصر تیموریان برخلاف اوایل دوره مغول، دچار رکود و زوال نشد. تیمور با وجود یورش‌ها و کشتارهای زیادی که انجام داد، به شهرسازی علاقه مند بود. او هنرمندان و صنعت‌گران شهرهایی را که فتح می‌کرد به سمرقند، پایتخت خود می‌فرستاد تا در آبادانی و زیبایی آن شهر بکوشند.)

۱۷

فعالیت ۱

برداشت خود را از این جمله معروف طنزآمیز بیان کنید: «تیمور دنیایی را ویران کرد تا شهری را آباد کند».

جانشینان تیمور سیاست جنگ و کشورگشایی او را کنار گذاشتند و به عمران و آبادی، علم، فرهنگ و هنر علاقه و توجه زیادی نشان دادند. به همین دلیل در دوره آنان شهر و شهرسازی شکوفا شد و شهرهای هرات، شیراز، مشهد و یزد رشد و رونق چشمگیری یافتند.

مجموعه تاریخی امیرچخماق - یزد

لینک دریافت فایل کامل در

تلگرام @s-m73javad

واتساپ 09013874879

۲- گروه‌های اجتماعی

یکی از ویژگی‌های اجتماعی دوران فرمانروایی مغولان و **پرسش ۴** (عشیره‌ای، روستایی و شهری که مبتنی بر شیوه معیشت بود، تیموریان، دگرگونی نسبی در بافت قومی و جمعیتی ایران) **پرسش ۱۸** (هجوم مغولان، از نظر اجتماعی و اقتصادی، پیامدهای مختلفی به دنبال داشت و موجب کاهش جمعیت، مهاجرت‌های گسترده، تخریب زیرساخت‌های اقتصادی و فرهنگی و زوال موقعیت اجتماعی ملاکین، عالمان، بازرگانان، دیوان‌سالاران و خاندان‌های بانفوذ شد. علاوه بر آن، با هجوم مغولان، جمعیت قابل توجهی از اقوام مغول و غیرمغول به ایران وارد شدند و بافت قومی و جمعیتی جامعه ایرانی را تحت تأثیر قرار دادند.) **پرسش ۱۸** (فرودست تقسیم می‌شد. در ابتدای دوره مغول، رؤسای قبایل و فرماندهان سپاه، گروه اشراف نظامی را تشکیل می‌دادند و امتیازات و اختیارات فراوانی برخوردار بودند. اما با مسلمان شدن مغول‌ها، به تدریج، بزرگان ایرانی شامل دیوان‌سالاران، عالمان، اندیشمندان و مشایخ صوفی، تحت حمایت ایلخانان، موقعیت و نفوذ اجتماعی خود را بازیافتند و تلاش کردند که **پرسش ۱۸** (یاده‌خواهی و خودسری اشرافیت مغول را مهار کنند. بازرگانان و اهل صنعت، حرف و هنر نیز مورد احترام قرار گرفتند.)

پرسش ۴

فعالیت ۲

گروه‌های اجتماعی از منظر خواجه نصیرالدین توسی

از نظر خواجه نصیرالدین توسی، دانشمند و عالم شیعه عصر مغول، اجتماعات انسانی با چهار صنف: اهل قلم، اهل شمشیر، اهل معامله و اهل مزارعه موجودیت می‌یابند. او هر صنف را شامل گروه‌های مختلف می‌داند (اخلاق ناصری، ص ۳۰۵). با راهنمایی دبیر، گروه‌های زیر را در چهار صنف مورد نظر خواجه نصیرالدین طبقه‌بندی کنید و در جدول بنویسید.

ارباب علوم و معارف، مقاتلان و مجاهدان، تجار، اهل حرث و فلاح، مطوّعان و غازیان، اطبا و شعرا، برزگران و دهقانان، فقها و قضات، اعوان مُلک و حارسان دولت، مهندسان و منجمان، محترفه و ارباب صناعات.

	اهل قلم
	اهل شمشیر
	اهل معامله
	اهل مزارعه

یکی از ویژگی‌های نظام اجتماعی عصر مغول تیموری، افزایش نفوذ و موقعیت زنان در عرصه‌های سیاسی و اقتصادی بود و خاتون‌ها در کنار خان‌ها، از جایگاه مهمی در میان گروه‌های فرادست برخوردار شدند.

بیشتر بدانیم

گوهرشاد خاتون

گوهرشاد بیگم، معروف به گوهرشاد آغا، همسر شاهرخ تیموری و دختر امیر غیاث‌الدین ترخان، یکی از امرای تیموری بود. گوهرشاد بیگم، زنی نیکوکار، ثروتمند، ادب دوست، خردمند و با سیاست بود. او و همسرش شاهرخ، از طریق حمایت بی‌دریغ از شاعران، نویسندگان، هنرمندان، معماران، دانشمندان و عالمان، نقش مهمی در رونق و شکوفایی زبان و ادب فارسی و هنر و معماری داشتند. از آثار و بناهای خیره‌ای که توسط گوهرشاد آغا ایجاد شد، می‌توان از مسجد گوهرشاد در جوار حرم امام رضا علیه السلام، مسجد جامع، مدرسه و خانقاه شهر هرات نام برد. پسران او، اَلْغَبِیْگ و بایسنقر میرزا نه تنها حاکمانی سخاوتمند در حمایت از هنرمندان و عالمان بودند، بلکه خود نیز هنرمندانی قابل و دانشمندانی برجسته و کم‌نظیر به‌شمار می‌رفتند.

۳- نظام حقوقی و قضایی

بنیان قوانین جاری در ایران دوران اسلامی، مبتنی بر دو سرچشمه ۱۹) شریعت اسلام و عرف بود. محاکم سه گانه شرع، مظالم و حِسبه براساس قوانین دینی و عرفی قضاوت می‌کردند. مغول‌ها پیش از آنکه مسلمان شوند، بر پایه مجموعه قوانینی موسوم به یاسا عمل می‌کردند و دعاوی حقوقی آنها در دادگاهی موسوم به یرغو و زیر نظر یرغوجی حل و فصل می‌شد. پس از مسلمان شدن مغول‌ها، یاسا و سنت‌های مغولی تا حد زیادی از رونق افتاد، اما ۱۹)

۲۰- نظام حقوقی و قضایی دوره تیموری را شرح دهید؟

۲۱- وضعیت کشاورزی ایران در زمان حمله مغول چگونه بود؟

۲۰) برخی از این سنن تا زمان تیموریان نیز ادامه داشت و به خصوص در امور سیاسی و لشکری به کار گرفته می‌شد؛ به گونه‌ای که تیمور نیز با وجود مسلمان بودن، به نسب مغولی خود و سنت‌های مغولی افتخار می‌کرد و خود مجموعه قوانینی موسوم به تَزوکات را به وجود آورد. با این حال، در سراسر عهد تیموریان، قوانین شرعی و عرفی مبنای زندگی اجتماعی و داوری حقوقی ایرانیان بود. (۲۰)

باستان، بر کشاورزی و تجارت استوار بود. هجوم مغولان و سیل بیابان‌گردانی که در زمان این هجوم و پس از آن به سوی ایران سرازیر شدند، آسیب جدی به فعالیت‌های کشاورزی و نظام آبیاری وارد آورد؛ به گونه‌ای که از تولید محصولات زراعی و درآمدهای حاصل از کشاورزی، بسیار کاسته شد. مناطق ماوراءالنهر و خراسان که در تهاجم مغولان بیشترین خسارت را تحمل کردند، از جمله حاصل‌خیزترین و آبادترین مناطق ایران به شمار می‌رفتند. علاوه بر آن، بیگانگی مغولان با قواعد زندگی یک جانشینی و از جمله امور کشاورزی، نیز در بروز این وضعیت مؤثر بود. (۲۱)

پ) وضعیت اقتصادی

۱- کشاورزی و تجارت

۲۱

بخش عمده اقتصاد ایران در دوران اسلامی همچون عصر

فعالیت ۳

با راهنمایی دبیر و همفکری، آسیب‌هایی را که هجوم مغولان به بخش کشاورزی ایران وارد آورد فهرست کنید.

۱- زیاده‌خواهی مأموران مغول و اخذ مالیات‌های بی‌رویه و طاقت‌فرسا از کشاورزان؛

۲-

۳-

۴-

کشورگشایی‌های چنگیز و تیمور موجب شد که سرزمین‌های وسیعی در قاره پهناور آسیا به لحاظ سیاسی یکپارچه و متحد شوند و زمینه توسعه تجارت بین‌المللی فراهم آید. در سراسر عهد مغول- تیموری کاروان‌های تجاری در مسیرهای زمینی و دریایی در حال تردد بودند. در آن دوره، تجارت در مسیر جاده ابریشم و راه‌های دریایی که از بنادر و جزایر ایرانی در خلیج فارس و دریای مکران (عمان) به هند و چین می‌رفت، پررونق بود. در مقایسه با مردم غیر شهری، بازاریان و صنعت‌گران از زندگی به مراتب بهتری برخوردار بودند. (۵ پرسش)

۵ پرسش

پس از آنکه مغولان جذب اسلام و فرهنگ ایرانی شدند و دیوان‌سالاران ایرانی نقش فعالی در اداره امور حکومت به عهده گرفتند، وضعیت کشاورزی و کشاورزان بهبود یافت. بخش عمده‌ای از اصلاحات غازان‌خان، از جمله اصلاح قوانین مالیاتی، بازسازی قنات‌ها و شبکه‌های آبیاری و اصلاح نظام زمین‌داری، به منظور پیشرفت و رونق فعالیت‌های بخش کشاورزی انجام گرفت.

برخلاف اقتصاد کشاورزی، اقتصاد شهری و تجاری در عصر مغول و تیموری وضعیت به مراتب بهتری داشت.

۵ پرسش

- ۲۲- علت بهم ریختگی نظام مالیاتی در زمان مغولان چه بود؟
- ۲۳- پس از مسلمان شدن مغولان نظام مالیاتی چه تغییری کرد؟

۲- پول و مالیات

بیشتر بدانیم

نظام پولی ایران در عصر مغول

با گسترش فعالیت‌های تجاری، نظام پولی نیز در عصر مسلمانی مغول‌ها وضعیت منظم‌تری یافت. در این دوران، اصطلاحات پولی درهم و دینار تغییراتی کرد و اصطلاح «تومان» نیز در نظام پولی به کار گرفته شد. در این زمان، مسکوکات نقره را با هر دو عنوان درهم و دینار به کار می‌بردند. هر تومان طلا، ده هزار دینار و هر تومان نقره نیز ده هزار درهم یا ده هزار دینار بود. البته وزن و عیار سکه‌ها با توجه به شرایط سیاسی و اقتصادی، کم و زیاد می‌شد و نظم کاملاً مشخصی نداشت.

بر پایه تحقیقات تاریخی، اولین بار پول کاغذی در میان چینی‌ها رایج شده است. پس از فتح ختای و چین به دست مغول‌ها و در دوران امپراتوری مغول، پول کاغذی در این سرزمین رواج گسترده پیدا کرد.

در ایران نیز در زمان ایلخان گیخاتو (حک ۶۹۰-۶۹۳ق) برای نخستین بار و به مدت کوتاهی، پول کاغذی با عنوان چاو رواج یافت. و صاف، مورخ عصر ایلخانان که بیشترین گزارش‌ها را درباره چاو داده است، شکل و صورت ظاهری آن را چنین توصیف می‌کند: «پیرامن سطح کاغذپاره‌ای مربع مستطیل، چند کلمه به خط خطایی [ختایی] ... نوشته و بر بالای آن از دو طرف لاله الا الله محمد رسول الله ... و فروتر از آن ایرنجین تورچی^۲ تحریر کرده و در میانه دایره‌ای کشیده خارج از مرکز صواب و از نیم درهم تا ده دینار رقم زده و به شیوه مسطور در قلم آورده که پادشاه جهان در تاریخ سنه ثلاث و تسعین و ستمائه (۶۹۳ق) این چاو مبارک را در ممالک روانه گردانید، تغییر و تبدیل کننده را با زن و فرزند به یاسا رسانیده، مال او را جهت دیوان بردارند ...» (وصاف، تاریخ و صاف، ص ۲۷۲).

۲- لقب مغولی گیخاتو

۱- منسوب به ختا، ناحیه‌ای در چین شمالی

دهها مورد می‌رسد، رواج یافت. (پس از مسلمان شدن مغول‌ها، هرچند که نظام مالیاتی تا حدودی^{۲۲} اصلاح شد اما بخشی از بی‌نظمی‌ها همچنان ادامه یافت. پس از آن، بار دیگر اخذ خراج از کشاورزان مورد توجه بیشتری قرار گرفت و سه گونه مالیات کشاورزی، مالیات بازرگانی و مالیات دامی تا پایان عهد تیموریان تداوم یافت. (۲۳)

حکومت‌هایی که قبل از مغول بر ایران حکومت داشتند، شیوه‌های مالیاتی را که ترکیبی از سنت‌های ایرانی-اسلامی بود، پذیرفتند. (اما در اوایل دوران مغول‌ها، به دلایل مختلفی همچون گرایش اشرافیت نظامی مغول به بی‌نظمی و زیاده‌طلبی، بی‌توجهی حاکمان مغولی به قوانین اسلامی و بیگانگی آنان با سنت‌های ایرانی، نظام مالیاتی به هم ریخت و انواع و اقسام مالیات‌ها که شمار آنها به

پرسش‌های نمونه

- ۱ موج اول حمله مغول به ایران چه پیامدهایی داشت؟
- ۲ مهم‌ترین رسالتی که دیوان سالاران و عالمان ایرانی در دوره نامسلمانی مغول‌ها به عهده گرفتند چه بود؟ توضیح دهید.
- ۳ فراز و فرود شهر و شهرنشینی را در دوره ایلخانان بررسی و تحلیل کنید.
- ۴ گروه‌بندی اجتماعی ایران در عصر ایلخانی چه وضعیتی داشت؟
- ۵ وضعیت تجارت ایران در عصر ایلخانان و عوامل مؤثر بر آن را شرح دهید.